

TÜRKİYE'NİN “ANAYASAL ZORLAMA” İLE SINANMASI^(*)

Dr. Öğr. Üyesi İsmail YÜKSEL^(**)

Öz

Siyasi aktörlerin, üzerinde uzlaşmış olan teamülleri ya da anayasa yorumlarını tartışmaya açan ve tartışmanın karşı tarafınca teamül ya da anayasayı ihlal ettiği savunulan davranışlar Amerika Birleşik Devletleri'nde “anayasal zorlama” olarak adlandırılmaktadır. Başkanlık sistemi ve çerçeve anayasa ABD'de anayasal zorlama alanlarını arttırmaktadır. Türkiye'de de zaman zaman ortaya “anayasal zorlama” siyaseti çatışmacı bir üsluba taşımaktadır. 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında Anayasa'nın 96. maddesine muhalefetçe getirilen yorum ile seçim sürecinin tıkanması ve 2015 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinden sonra hükümetin kurulmayarak seçimlerin yenilenmesi kararı, “anayasal zorlama” örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Her iki örnekte de 2017 öncesi 1982 Anayasası'nın temel ilkelerinden birisi olduğu kabul edilen rasyonelleştirilmiş parlamentarizm ile çelişen yorumlar kabul edilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Anayasal Zorlama, Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm, Anayasal Teamül, Yorum, Erkler Arası Çatışma.

(*) Yayın Kuruluna Ulaştığı Tarih: 28.02.2022 - Kabul Edildiği Tarih: 14.04.2022.

Atıf Şekli: İsmail Yüksel, “Türkiye'nin “Anayasal Zorlama” ile Sınanması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XII, S. 1, 2022, s. 91-115.

(**) Antalya Bilim Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Anayasa Hukuku Ana Bilim Dalı, Antalya, Türkiye.

E-posta: yuksel.ism@gmail.com.

Orcid: <http://orcid.org/0000-0001-8740-3520>.

SHOWDOWN OF TURKEY WITH “CONSTITUTIONAL HARDBALL”

Abstract

Political claims and practices that are in tension with constitutional conventions and constitutional interpretations which are not previously challenged, and often conceived as in direct breach of the convention or the constitution by the other parties are named as “constitutional hardball” in the USA. Presidential system and the framework constitution exacerbates the problem by creating more opportunities for constitutional hardball. Constitutional hardball moves the political discourse to an adversarial tone. Interpretation of the pre-2008 article 96 of the 1982 Constitution by the opposition in way that created a deadlock on election process of the President and the early elections called by the executive without even a vote of no confidence are two examples of constitutional hardball in Turkey. In both examples interpretations that are in tension with the presumption that 1982 Constitution created a rationalized parliamentary system before 2017 amendments had been used.

Keywords

Constitutional Hardball, Rationalized Parliamentarism, Constitutional Conventions, Interpretation, Inter-Branch Conflict.

GİRİŞ

Tushnet, 2004 yılında yayınladığı makalesinde yasama ve yürütme organlarının, anayasal sistemin temel kabulleri olması nedeniyle kriz zamanları haricinde tartışılmayan anayasal teamüllere aykırı ancak anayasal kuralların açıkça yasaklamadığı girişimlerini anayasal zorlama olarak adlandırmıştır.¹ Tushnet bu davranışı anlatmak için bir beysbol terimi olan “*hardball*” kelimesini kullanmıştır. Merriam-Webster çevrimiçi sözlüğe göre *hardball*; bir sonuca ulaşmak için hiddetli ve uzlaşmaz yöntemler kullanmak anlamına gelmektedir.² Şirin, Tushnet’in ortaya attığı “*constitutional hardball*” terimini “*anayasal zorlama*” olarak çevirmiştir.³ “*Zorlama*” kelimesi bir çeviri olarak olmasa da 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimleri bağlamında Eroğul tarafından da kullanılmıştır.⁴ Biz de oldukça yerinde bulduğumuz bu terimi kullanmayı tercih ediyoruz. Anayasal zorlama, tarafların ölüm kalım meselesi olarak algıladıkları durumlarda,⁵ anayasal teamüllerin ihlal edilmesiyle ya da yerleşmiş anayasa yorumlarının alışılmadık derecede saldırgan biçimde, kamuoyunda tartışılmadan terkedilmesiyle ortaya çıkar.⁶ Bu yöntem karşı tarafta anayasal kurum ve kuralların bir siyasi partinin çıkarı için kullanıldığı hissi yaratır.⁷ Siyasetçiler anayasal zorlamayı tercih ettikleri konularda alacakları sonucun öngörebildikleri gelecekte hükümetin kontrolünü sürekli ve tam olarak kazanana geçireceğine inanırlar.⁸ Bir siyasi partinin yıllar içinde bir iki defa anayasal zorlamada bulunması göz ardı edilebilecek bir ge-

¹ Mark Tushnet, “Constitutional Hardball”, *The John Marshall Law Review*, 2004, C. 37.S. 2, s. 523. Shugart ve Carey ise yürütme organının işlemlerini inceledikleri eserlerinde yürütmenin ve özellikle de devlet başkanının kendisine olağan üstü haller için tanınan düzenleme yetkisini başka amaçlar için kullandığı veya anayasa tarafından açıkça tanınmayan bir girişimde bulunduğu durumları “*paraconstitutional*” olarak nitelemektedirler. Anayasaya aykırılığı konusunda yazarların bir belirleme yapmaktan kaçındıkları bu durumlarda yürütme ve yargı yapılan işlemi en azından yöntem açısından anayasaya uygunluğunu şüpheli bulmaktadır. Yürütmenin anayasa tarafından çizilmiş olan düzenleme yapma yetkisinin sınırları üzerine çıkacak tartışmaların ise uç örneklerde demokratik sistemi krize sokabileceğini iddia etmektedirler. John CAREY- Matthew SHUGART “Calling Out the Tank sor Filling Out the Forms?”, *Executive Decree Authority*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, s. 14.

² <https://www.merriam-webster.com/dictionary/hardball>, (07.03.2021).

³ Tolga Şirin, “Türkiye’de Anayasal Çürüme ve Yeni Dördüncü Erk Teorisi: ‘Çürümüş Bir Şey Var Danimarka Krallığında’”, 2021, s. 3, <https://bit.ly/3phQj2h>, (07.03.2021).

⁴ Cem Eroğul, “2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 2007, C. 63.S. 3, s. 180.

⁵ Tushnet, 2004, “Constitutional Hardball”, s. 528.

⁶ Joseph Fishkin - David E Pozen, “Asymmetric Constitutional Hardball”, *Columbia Law Review*, 2018, C. 118.S. 3, s. 923.

⁷ A.g.e., s. 925.

⁸ Tushnet, 2004, “Constitutional Hardball”, s. 531.

lişmeyken, anayasal zorlama sistematik bir hal aldığında önem kazanır; kısa süre içerisinde arka arkaya çok sayıda anayasal zorlama anayasal dönüşümün bir işareti olabilir.⁹ Sadece anayasal zorlamanın varlığına bakarak anayasal dönüşümün kötü yönde olacağına dair varsayımda bulunmak ise mümkün değildir.¹⁰

Anayasal zorlama terimi Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) doğmuştur ancak demokratik anayasal düzenin değişmesi incelenirken diğer anayasal sistemler için de kullanışlı olabilir.¹¹ ABD'de özellikle Donald Trump'ın başkanlık döneminin ardından yoğun ilgi gören bu kavram ülkemizdeki kimi tartışmalı uygulamaları da tanımlamak için kullanılabilir. Bununla beraber hangi davranışların anayasal zorlama olduğu ya da olmadığı; çoğu durumda karşılıklı bir etki-tepki sarmalı içinde yükselen bu yöntemin siyasi aktörlerce eşit kullanılıp kullanılmadığı, objektif ölçütlere dayandırılması oldukça güç bir değerlendirmeye konu olacaktır. Dahası anayasal zorlama nitelendirmesi olayların geliştiği sırada objektif olarak gerçekleştirilemeyebilir.

Çalışmamız anayasal zorlamanın iki net örneği olarak değerlendirdiğimiz; 2007 Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde parlamentodaki muhalefetin ve 7 Haziran 2015 seçimlerinin ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) seçimlerinin yenilenmesi sürecinde yürütme organının davranışlarını ele alacaktır. Üzerinden oldukça zaman geçmiş bu iki örneği, akıllara gelebilecek daha güncel olaylara tercih etmemizin nedeni ise etki ve sonuçları somutlaşmış olaylar olmasıdır. Her iki olayda da 1982 Anayasası'nın kurduğu sistemin rasyonelleştirilmiş parlamenter sistem olduğu yönündeki genel kabul reddedilmiştir. Bu nedenle çalışmamızda önce anayasal zorlama kavramı tanıtılacak, ardından rasyonelleştirilmiş parlamentarizm kavramı ile bu kavramın 1982 Anayasası'ndaki görünümünü okuyucuya hatırlatılacak ve son bölümde de iki örnek olayın anayasal zorlama kavramına uyduğunu gösterilecektir.

I. ANAYASAL ZORLAMA KAVRAMI

Tushnet, anayasal zorlamayı tanımlarken bu olgunun olağan dönemlerde değil, anayasal sistemin dönüşüm geçirdiği dönemlerde gözlemlenebileceğini,

⁹ Mark Tushnet, "Constitutional Hardball", *Cambridge Handbook of Constitutional Theory* içinde, Cambridge University Press, 2021, Harvard Law School, Public Law & Legal Theory, Research Paper Series, 21-37, Henüz basılmamış, s. 17.

¹⁰ A.g.e., s. 29.

¹¹ A.g.e., s. 2.

yasama organının anayasaya aykırı bir kanun yapmasının tek başına anayasal zorlama olarak adlandırılmayacağını söylemektedir. Bu noktada Tushnet, “*New Deal*” öncesinde yasama sürecinde Kongre lider konumdayken, sonrasında başkanın lider hale gelmesini bir anayasal dönüşüm örneği olarak sunmaktadır. Anayasal dönüşümü gerçekleştirmek isteyen aktörler bu dönüşüm sırasında anayasal teamülleri tanımayan biçimde hareket edeceklerdir.¹² Woodward-Burns ise anayasal zorlamanın sadece anayasal dönüşüm anlarında değil,¹³ yargısal atama ve oy hakkı konularında anayasayı değiştirme yönteminin aradığı nitelikli çoğunlukları aşamayan çoğunluklar tarafından sürekli ve kalıcı olarak kullanıldığını, anayasal dönüşüm anlarında ise anayasa değişikliğini sağlamak için bu yönteme başvurulduğunu savunmaktadır.¹⁴ Yazara göre anayasal zorlamayı 1867’ye kadar takip etmek mümkündür.¹⁵ Son yıllarda ABD’de özellikle Yüksek Mahkeme üye atamalarında karşılıklı anayasal zorlama ortaya çıkmıştır.¹⁶ Obama yönetiminin son yılında Yüksek Mahkeme üyeliğine atama yapmasının Senatodaki Cumhuriyetçiler tarafından engellenmesi anayasal zorlamanın klasik bir örneğini oluşturmaktadır.¹⁷

Tushnet’in yukarıda değindiğimiz teamüllerin ihlal edilmesi ve anayasal yorumların zorlanması ihtimallerinin detaylı anayasaya sahip bir ülkede ortaya çıkması kanımızca oldukça güçtür. Yazılı anayasanın kuralları çoğaldıkça ve detaylandıkça, ülkedeki maddi anayasa hukuku genişledikçe, anayasal teamüllerin var olabileceği alan daralacaktır. Bununla beraber ister anayasa ister kanun seviyesinde olsun her norm uygulanması için yoruma muhtaç olacağından, teamüller yerine anayasal bir normun yasama ve yürütme tarafından uzun süredir uygulanmakta olan yorumunun reddedilmesi Tushnet’in verdiği tanıma uygun olacaktır.

Anayasal zorlamanın özellikle parlamento hukuku alanındaki çok sayıdaki teamüle karşı kullanılması daha sık görülür.¹⁸ Woodward-Burns anayasal zorlamayı sadece kanun yapma alanında ve yasama organı tarafından kullanılan

---

¹² Tushnet, 2004, “Constitutional Hardball”, s. 532.

¹³ Robinson Woodward-Burns, “Hardball Republic: Constitutional Hardball During Periods of Ordinary Politics”, 2020, s. 6.

¹⁴ A.g.e., s. 7.

¹⁵ A.g.e., s. 20.

¹⁶ David E Pozen, “Hardball and/as Anti-Hardball”, *New York University Journal of Legislation and Public Policy*, C. 21, 2019, s. 948.

¹⁷ Fishkin - Pozen, “Asymmetric Constitutional Hardball”, s. 917.

¹⁸ A.g.e., s. 920.

bir araç olarak tanımlamaktadır.¹⁹ Kanımızca anayasal zorlama yasamada ortaya çıkabileceği gibi yürütme ve yargı tarafından da kullanılan bir yöntemdir. Woodward-Burns'ün ortaya attığı yöntemsel anayasal zorlama, Kongre'nin yazılı olmayan yöntem kurallarını esneten ve zorlayan uygulamalarını kapsamaktadır.²⁰ Kanımızca yazar bununla yasama teamüllerinden başka bir kuraldan bahsetmemekte sadece farklı bir terim kullanmaktadır.

Balkin anayasal zorlamanın tanımının yeni anayasal sorunların tartışıldığı durumları da kapsayacak şekilde genişletilebileceğini savunmaktadır.²¹ Kanımızca yerleşmiş bir anayasal ilkenin olmadığı durumlarda yapılan tartışmaların anayasal zorlama tanımına alınmaması gerekir. Bu durumda değiştirilmek istenen bir kabul, bir teamül veya yerleşik bir anayasa yorumu bulunmamaktadır; oysaki zorlama tanımı bu noktalardan en az birinin varlığını gerektirir.

Posner ve Vermeule, Tushnet ile neredeyse tamamen aynı örnekleri anayasal hesaplaşma kategorisinde incelemektedirler. Yazarlara göre anayasal hesaplaşma erkler arasında ortaya çıkan anayasal yetkilerin sınırlarına dair bir anlaşmazlık sonucunda erklerden birinin diğerinin pozisyonunu tamamen veya kısmen kabul ederek ileriye dönük bir içtihat oluşturmasıyla sonuçlanan bir çatışmadır.²² Yazarlar, "anayasal hesaplaşma" olarak adlandırdıkları bu durumlar ileriye dönük olarak oyunun kurallarını belirledikleri için bu durumların üçüncü kişilerin ve sonraki kuşakların yararına olacağını savunmaktadır.²³

Posner ve Vermeule erkler arası yetki dağılımının belirsiz olduğu durumlarda anayasal hesaplaşma ihtimali doğduğunu belirtmektedir.²⁴ Kanımızca anayasal zorlama ya da anayasal hesaplaşma kavramlarının ABD'de doğması ve geniş biçimde tartışılması bir rastlantı değildir. Modern anayasalara kıyasla oldukça kısa ve soyut olan anayasa; teamüllerin oluşup yaşamasına ve anayasal boşlukta yapılan tartışmaların artmasına neden olmaktadır. Bunlara ek olarak parlamenter sistemlerde yürütme ve yasama arasında çatışma çıkma ihtimali düşüken başkanlık sisteminde erkler arası çatışma olağandır.

¹⁹ Woodward-Burns, "Hardball Republic", s. 2.

²⁰ A.g.e., s. 8.

²¹ Jack M Balkin, "Constitutional Hardball and Constitutional Crises", *Quinnipiac Law Review*, 2008, C. 26 s. 586.

²² Eric A. Posner - Adrian Vermeule, "Constitutional Showdowns", *University of Pennsylvania Law Review*, 2007, C. 156, s. 997.

²³ A.g.e., s. 1048.

²⁴ A.g.e., s. 1002.

Shugerman, tartışmayı başka bir benzetme ve yeni bir kavram ile genişletmektedir. Tushnet'in beysboldan almış olduğu ve Türkçeye çevirirken oldukça zorlandığımız “*hardball*” ile yine aynı spora ait “*beanball*” terimlerinin arasındaki farka işaret etmektedir. Yazara göre “*hardball*” kıran kırana bir mücadele ve sertlik içeren ancak kuralların içinde kalan, saldırgan bir oyun tarzıdır. Buna karşın anayasal zorlama olumsuz olmak zorunda değildir. Anayasal sistemler değişime açıktır ve anayasal zorlama da arzulanan bir değişikliğin gerçekleştirilmesi için kullanılabilir.²⁵ “*Beanball*” ise rakibe zarar vermeyi, oyun dışı bırakmayı intikam almayı hedefler; kurallara aykırıdır, yanlıştır ve çoğu zaman kavgalara neden olur. Yazara göre anti-demokratik yöntemler “*hardball*” değil “*beanball*” olarak adlandırılmalıdır.²⁶ Shugerman'ın bu gözlemi anayasal zorlamanın tanımını daraltmak için oldukça yerindedir. Liberal demokratik anayasasının temel değerlerini yıpratmak için teamüllerin göz ardı edilmesi ya da anayasa kurallarına zorlama yorumlar getirilmesini anayasal zorlama olarak adlandırmamak, bu durumların anayasal zorlama yerine anayasaya karşı hile olduğunu kabul etmek gerekir. Anayasal hile, Shugerman'a göre diğer oyuncuları oyun dışına çıkartmayı ya da seçimlerin eşit şartlarda geçmesini engellemeyi amaçlayan²⁷ “*gerrymandering*”²⁸ gibi davranışlardır.

Pozen bir anayasal zorlama olan “*gerrymandering*”in engellenmesi için karar alma yetkisinin seçilmiş temsilcilerden siyaseten tarafsız bir mercie devredilmesini önermektedir.²⁹ Yüksek Mahkeme üye seçimleri için hem görev süresi hem de seçim aralığına dair kurallar koyarak anayasal zorlamanın engellenebileceğini savunmaktadır.³⁰ Pozen'in kanımızca da yerinde olan bu tespitleri anayasal zorlamanın yazılı kuralların yokluğunda ya da yazılı kuralların kesin olmadığı durumlarda ortaya çıkacağı savımızı destekler niteliktedir.

Tushnet, anayasal zorlamanın ya saldırgan biçimde anayasal düzeni değiştirmek için ya da mevcut anayasal sistemi savunma amacıyla kullanılabileceğini belirtirken, Balkin kimi zaman siyasi rekabeti kaybedenler tarafından hayatta kalma, siyasi veya cezai sorumluluktan kaçma amacıyla da kullanılabileceğini

²⁵ Tushnet, 2004, “Constitutional Hardball”, s. 6.

²⁶ Jed Handelsman Shugerman, “Hardball vs. Beanball”, *Columbia Law Review*, 2019, C. 119.S. 3, s. 87.

²⁷ A.g.e., s. 110.

²⁸ A.g.e., s. 114.

²⁹ Pozen, “Hardball”, 950.

³⁰ A.g.e., s. 951.

belirtmektedir. Nixon'ın Watergate kasetlerini vermemekte direnmesini ve Bush'un oldukça geniş "yürütme ayrıcalığı" ve "devlet sırrı" iddialarında bulunmasını buna örnek göstermektedir.³¹ Aslına bakılırsa bu ABD'de sıklıkla karşılaşılan ve genelde yasama ve yürütme arasında uzlaşma ile çözülen ancak zaman zaman da büyük ölçekli bir hesaplaşmaya dönüşen bir durumdur.³²

Anayasal dönüşümü gerçekleştirmeye çalışanlar bir konudaki mevcut anayasal öğretinin sınırlarını zorlayan ama açıkça anayasaya aykırı olmayan, en azından gerçekçi biçimde anayasaya uygunluğu savunulabilecek ancak yine de uzlaşmış anayasal kabullerin kendilerince farklı anlaşıldığını gösteren kanunlarla da anayasal zorlamada bulunabilirler.³³ Anayasal dönüşümü gerçekleştirmek için saldırgan biçimde anayasal zorlama kullananlar bu kanunlarla, yeni kurumsal yapıları kurmayı kolaylaştıracak uygulamaları benimsetmek için yerleşmiş uygulamaları yıkmak amacıyla bu yönetime başvururlar.³⁴

Balkin, Tushnet'in ortaya attığı anayasal zorlama kavramının siyasal aktörlerin nasıl bir anayasal düzenden başka bir anayasal düzene kaydıklarını açıklamakta faydalı bir araç olduğunu belirtmektedir.³⁵ Anayasal zorlamanın saptanması anayasal sistemin sürekli bir değişim içinde olduğunu ve olağan siyasi davranışların devrimsel siyasi hareketlerle benzerlikler taşıdığını fark etmemize yarayacaktır.³⁶ Yazara göre anayasal zorlama başarılı olursa siyasal güç, kullanan tarafa, bir başka deyişle kazanana geçecek ve bir süreliğine tahkim edilecektir. Eğer kaybederlerse siyasi hedefleri belirsiz bir zaman için ciddi şekilde sekteye uğrayacaktır.³⁷ Balkin'e göre anayasal zorlamanın kendisi başlı başına bir hedef olabileceken, belirli bir hedefe ulaşmak için araç da olabilir. Balkin, Roosevelt'in Yüksek Mahkemeye arka arkaya dokuz defa kendi yandaşlarını atmasını değil bu işlem ile ulaşmak istediği sonucun anayasal kabulleri değiştirdi-

³¹ Balkin, "Constitutional Hardball", s. 585.

³² Posner - Vermeule, "Constitutional Showdowns", s. 991. Yazarlar anayasal hesaplaşma olarak adlandırdıkları bu durumların Tushnet'in anayasal zorlama tanımıyla benzeştiğini belirtmekte ancak hesaplaşma olarak adlandırdıkları bu olayların ileriye dönük örnek oluşturma etkisini incelemektedirler.

³³ Tushnet, 2004, "Constitutional Hardball", s. 535.

³⁴ A.g.e., s. 533.

³⁵ Balkin, "Constitutional Hardball", s. 579. BALKIN, anayasal zorlamanın görüldüğü hallerin bir kısmının tarafların anayasa hükümlerini kabul ettikleri ancak yorumunda anlamadıkları bir tür anayasal kriz olarak görmektedir. A.g.e., s. 593.

³⁶ Balkin, "Constitutional Hardball", s. 598.

³⁷ A.g.e., s. 580.

recek olmasının anayasal zorlama olarak tanımlanmasını gerektiğini belirtmektedir. Yazar ilkeleri tahkim etme amacıyla, bir siyasi partiyi tahkim etme amacı arasında da bir ayırım yapılması gerektiğini, Bush'un terörle savaş için yürütmeye verilmesini istediği yetkilerin sonraki seçimleri her kim kazanırsa onun tarafından da kullanılacağını belirtmektedir. Hatta bir siyasi partinin oy kaybetme pahasına dahi olsa kendi ilkelerini tahkim etme amacıyla anayasal zorlamayı seçebileceğini savunmaktadır.³⁸ Balkin'e göre anayasal zorlamaya gidenlerin amacı olabildiğince uzun süre iktidarda kalmaktır ne var ki zaman zaman yaratılan anayasal değişim bir tepki yaratarak değişimi başlatan siyasi aktörlere zarar verebilmektedir. Kanımızca yazarın değindiği bu öngörülemezlik sadece anayasal zorlama ile ulaşılan anayasal değişimler için değil, ister büyük ister küçük olsun tüm anayasa değişiklikleri hatta sadece şekli anlamda anayasanın değil, maddi anayasanın parçası olan kanunların ve anayasal teamüllerin değiştirilmesi halinde de mevcuttur. Ülkenin temel uzlaşılarının tartışma konusu değil de çatışma konusu haline getirilmesi ve anayasal zorlama sonucunda aniden değişmesi, her ne kadar karşılaştırmalı örnekler incelenmiş olsa da en azından orta vadede hesaba katılmayan sonuçlar doğuracaktır.³⁹

A. Anayasal Zorlamanın Tartışma Doğurma Zorunluluğu

Anayasal zorlama halinde zorlamada bulunan taraf daha öncesinde tartışmaya açılmamış, herkes tarafından doğruluğu kabul edilen bir hususu gündeme getirip değiştirmek için tartışmaya açarken diğer taraf söz konusu noktanın zaten kararlaştırılmış ve değişmez olduğunu iddia eder.⁴⁰ Anayasal zorlama neredeyse kesinlikle bir anayasal sorun üzerinde tartışma doğurur. Genel kabul gören ya da önceden belirlenmiş yorumların dışına çıkan bir davranış olduğu için özellikle karşı tarafın bunu hukuka ve belki de anayasaya aykırı görmesi kaçınılmazdır. Ne var ki, bir davranışın anayasal zorlama olarak kabul edilmesi için öncelikle bu girişimin açıkça anayasaya aykırı olmaması ve göz ardı edilemeyecek bir anayasal gerekçeye dayanması gerekir.⁴¹ Balkin'e göre anayasal zorlamanın her zaman görünür olması ya da karşı taraftan sert bir karşı koyuşa

³⁸ A.g.e., s. 582.

³⁹ Ülkemizden bu duruma bir örnek 2017 Anayasa değişikliği ile başkanlık sistemine geçilmesinin, Saadet Partisi gibi küçük partilerin oy oranlarıyla orantısız güce kavuşacağı öngörülmüş olsa da birçok yeni partinin kurulmasını tetikleyeceğinin öngörülmemesi olabilir.

⁴⁰ Balkin, "Constitutional Hardball", s. 581.

⁴¹ Tushnet, "Constitutional Hardball", ss. 543-545.

neden olması da gerekmez. Yazar bu durumları "*sinsi anayasal zorlama*" olarak tanımlamakta ve kamuoyu tarafından saptanamadığı ya da karşı tarafın siyasi sermaye ayırmak istemediği durumlarda ortaya çıktığını belirtmektedir.⁴²

Tushnet, ABD'deki parti sisteminin kutuplaşmış iki partiden oluşmasını anayasal zorlamanın bir nedeni olarak görmektedir.⁴³ ABD'deki iki parti sistemini "kutuplaşmış" olarak tanımlanmasını isabetli bulmamakla birlikte, iki partili sistemlerin özellikle başkanlık sistemiyle birleştiklerinde yarattıkları, kazananın her şeyi aldığı, kaybedenin her şeyi kaybettiği düzenin anayasal zorlamayı kaçınılmaz kılacağına inanıyoruz. Kanımızca sonraki seçimlerde iktidardan tamamen uzaklaşma ihtimali her zaman yüzde elli civarında olan siyasi aktörlerin iktidarı süresince anayasanın ve kanunların sınırlarını zorlayarak sonraki dönem seçilme şanslarını arttıracak kurumsal değişiklikleri zorlaması ülkemizdeki başkanlık sisteminin sürekli bir motifi olacaktır.

Her ne kadar sert tartışmalar doğuracak olsa da anayasal zorlama durumları anayasal kriz olarak da tanımlanamazlar. Zira bu durumda anayasanın kendisi üzerinde bir anlaşmazlıktan ziyade anayasal teamüllerde veya bir anayasa normunun yorumunda anlaşmazlık bulunmaktadır. Anayasal zorlamayı uygulayan taraf da zorlamayı engellemeye çalışanlar da anayasanın çizmiş olduğu sınırlar içinde kaldıklarını iddia etmektedirler.⁴⁴

B. Etki - Tepki Sarmalı

Doğal olarak bir kişinin siyasi yelpazedeki konumu hangi davranışları anayasal zorlama olarak göreceğini değiştirecek, herkes karşı taraf olarak gördüğü aktörün davranışlarında anayasal zorlamayı bulacaktır. Bununla beraber önce ya da en çok hangi tarafın anayasal zorlamaya başvurduğundan bağımsız olarak bir aktör bu yöntemi kullandığında diğer aktörler de anayasal zorlamayı tercih ederler.⁴⁵ Anayasal zorlama muhalefet tarafından iktidar konumuna geçme fırsatı doğması halinde saldırgan bir biçimde kullanılabileceği gibi, iktidardaki siyasetçilerce mevcut mevkilerini korumak için savunma amaçlı da kullanılabilir.⁴⁶

⁴² Balkin, "Constitutional Hardball", s. 596.

⁴³ Tushnet, "Constitutional Hardball", s. 552.

⁴⁴ Jack M Balkin, "Constitutional Crisis and Constitutional Rot", *Maryland Law Review*, 2017, C. 77, s. 149.

⁴⁵ Tushnet, 2004, "Constitutional Hardball", s. 524.

⁴⁶ A.g.e., s. 529.

Her ne kadar anayasal zorlama çok büyük ihtimalle karşı cepheden de anayasal zorlanmanın doğmasına neden olarsa da bu iki davranışın birbiriyle eşdeğer olduğu anlamına gelmeyecektir. İki anayasal zorlama arasında kuvvet farkı olması mümkündür.⁴⁷ Fishkin ve Pozen, anayasal zorlamanın Cumhuriyetçiler tarafından daha sık kullanıldığını savunmaktadır.⁴⁸ Bernstein ise Fishkin ve Pozen'in incelediği dönemde Cumhuriyetçilerin daha fazla anayasal zorlamaya başvurmalarını aynı dönemde Demokrat başkanların, Cumhuriyetçi Kongre ile çalışmak zorunda kalmalarına bağlamış ve sadece Kongrenin anayasal zorlamaya başvurduğu durumların incelenmesinin bir asimetri olduğu izlenimi uyandırdığını savunmuştur.⁴⁹ Anayasal zorlamayı tespit etmek ve hangi siyasi aktörlerin bu yöntemi daha çok kullandığını belirlemek bakış açısına göre değişen değerlendirmeler nedeniyle neredeyse imkânsız bir girişim olacaktır. Fishkin ve Pozen ile Bernstein'in arasındaki tartışma bu zorluğu çok net bir şekilde sergilemektedir.

C. Demokratik Sistem Üzerindeki Etkisi

Bir siyasetçinin anayasal zorlamaya başvurduğu teşhisi kaçınılmaz biçimde partizan bir değerlendirme olacaktır. Anayasal zorlamada bulunduğu iddia edilen siyasetçi, davranışını yasaklayan bir kuralın bulunmadığını iddia edebileceği gibi, anayasanın açıkça yasaklamadığı tüm siyasi manevralara izin verdiğini de iddia edebilecektir.⁵⁰ Anayasal zorlamanın var olup olmadığı üzerinde dahi uzlaşmak mümkün değilken, belirli bir anayasal zorlamanın demokratik sistem üzerindeki etkisinin ortaya kesin konulması imkânsızdır. Anayasal zorlamada bulunan taraf demokratik anayasayı hiçe saydığını iddia etmemekte aksine davranışının anayasa hukukunun izin verdiği sınırlar içinde kaldığını savunmaktayken karşı tarafın iddiası ise davranışın açık bir anayasa hukuku ihlali olduğu ve demokratik sistemin işleyişini sekteye uğrattığı olacaktır.

İlk eserinden 17 yıl sonra, Donald Trump'ın başkanlık döneminin ardından, 2021 yılındaki çalışmasında Tushnet, anayasal zorlamanın demokrasiyi kırılgan hale getireceğini ve belki de dönüştüreceğini belirtmektedir.⁵¹ Siyasetçilerin arka

---

⁴⁷ Joseph Fishkin - David E Pozen, "Evaluating Constitutional Hardball: Two Fallacies and a Research Agenda", *Columbia Law Review Online*, 2019, C. 119, s. 164.

⁴⁸ Fishkin - Pozen, "Asymmetric Constitutional Hardball", s. 918, 976.

⁴⁹ David E Bernstein, "Constitutional Hardball Yes, Asymmetric Not So Much", *Columbia Law Review*, 2018, C. 118.S. 8, s. 217.

⁵⁰ Tushnet, 2021, "Constitutional Hardball", s. 11.

⁵¹ A.g.e., s. 1.

arkaya anayasal zorlama kullanarak anayasal sistemi kendilerini veya müttefiklerini iktidarda tutacak biçimde ayarlamaya çalışmaları demokratik anayasal sistemin bozulmasına ve çürümmesine neden olacaktır.⁵² Pozen'e göre anayasal zorlama çoğu durumda kamu yararı yerine partizan çıkarlar için kullanılan bir araçtır.⁵³ Anayasal zorlama kullanıldığı anda karşı cepheden benzer bir tepki doğuracaktır.⁵⁴ Anayasal zorlamanın mutad bir yöntem haline gelmesi, sistemin yavaş yavaş otoriterleşmesine ve tarafların birbirlerine karşı intikam hissi ile hareket etmesine bu ise siyasi sitemin tıkanmasına yol açacaktır.⁵⁵ Bernstein'a göre anayasal zorlama örneklerinin artmasının temel nedeni iki siyasi partinin siyasi yelpazenin uçlarına doğru gitmesinin yarattığı kutuplaşma nedeniyle siyasetle ilgilenen kişilerin karşı tarafı iyi niyetli vatandaşlar olarak görmeyi bırakıp düşman olarak algılamasıdır.⁵⁶ Woodward-Burns, anayasal zorlamayı 1980'lerden bu yana ABD'de partiler arası uzlaşının yerini partizan kanun yapma taktiklerine bırakmasının sonucu olarak görmektedir.⁵⁷ Kanımızca da anayasal zorlama kendisini besleyen bir sarmal şeklinde gitgide yayılacaktır. Muhalefetteyken anayasal zorlamanın mağduru olan siyasi gruplar kanımızca kaçınılmaz şekilde kaybettikleri mevzileri geri kazanmak için daha saldırgan daha sert anayasal zorlamalarda bulunacaktır.

Kanımızca siyasi yelpazenin neresinde olursa olsun siyasi aktörler, hukukun kendilerine verdikleri yetkileri ya da hukukta buldukları boşlukları ellerinden geldiğince etkin şekilde kullanmaya çalışacaklardır. Başkanlık sisteminin yarattığı çoğunlukçu eğilimler bölünmüş iktidarın ortaya çıkması halinde her ikisi de demokratik meşruiyete sahip yasama ve yürütme organları arasında sert mücadeleye sebep olacak ve tarafları anayasal zorlamaya itecektir. Anayasal zorlamanın tepki çekmesi ve siyaseti gitgide daha da sertleştirmesinin arkasında karşı tarafın oyunun kurallarının kendisine danışılmadan ve aniden değiştirilmesine karşı duyduğu öfke yatmaktadır.

Diğer yandan anayasal zorlamanın demokrasiyi tahkim etmek amacıyla kullanılabileceği de savunulmuştur. Belkin, Senato içtüzüğünde yapılacak değişikliklerle Senato engellemelerinin kaldırılması amacıyla azınlık vetosunun ve

⁵² Balkin, "Constitutional Crisis and Constitutional Rot", s. 151.

⁵³ Pozen, "Hardball", s. 951.

⁵⁴ Fishkin - Pozen, "Asymmetric Constitutional Hardball", s. 926.

⁵⁵ Balkin, "Constitutional Crisis and Constitutional Rot", s. 153.

⁵⁶ Bernstein, "Constitutional Hardball" s. 232.

⁵⁷ Woodward-Burns, "Hardball Republic", s. 1.

“*filibuster*”ın yasaklanmasını gerekli bir anayasal zorlama olarak görmektedir.⁵⁸ Hatta Fishkin ve Pozen’e göre daha önce siyasi hakları gereği gibi kullanamayan kesimlere yönelik pozitif ayrımcılık yaparak demokratik temsili güçlendirmek için anayasal zorlama yapılması olumlu bir davranış olacaktır.⁵⁹ Belkin daha da ileri giderek, Cumhuriyetçi Parti’nin Trump dönemindeki aşırılıklarına karşı anayasal zorlama yolunun kullanılması gerektiğini açıkça savunmakta,⁶⁰ anayasal zorlama riskler barındırır da anayasal zorlamadan kaçınmanın demokrasi için daha büyük riskler yaratacağını⁶¹ iddia etmektedir. Kanımızca kural olarak, daha önceden belirlenmiş usullerle normların değiştirilmesi anayasal zorlama olarak değerlendirilemez. Doğal olarak parlamento çoğunluğunu elde eden siyasi parti kendi programını uygulamak için çeşitli değişiklikler yapacaktır. Bu demokratik siyasetin olağan akışıdır. Bununla beraber yazılı normların uzlaşma aranmadan çoğunluk kuvvetine dayanarak değiştirilmesinin anayasal zorlama olarak nitelendirilebileceği istisnai iki durum olabileceğini kabul ediyoruz: Bunlardan ilki yapılan değişikliğin bir teamülü ortadan kaldırmayı amaçlaması, ikincisi ise değişikliğin azınlığı susturma amacıyla yapılmasıdır.

II. RASYONELLEŞTİRİLMİŞ PARLAMENTARİZM

Öncelikle belirtmek isteriz ki, bu başlık altında rasyonelleştirilmiş parlamentarizme dair etraflı bir açıklama yapmak ya da yeni fikirler ileri sürmek iddiasında değiliz. Başlığın amacı okuyucuya 1982 Anayasası’nın temel niteliklerinden biri olarak kabul edilen rasyonelleştirilmiş parlamentarizme dair temel bilgileri sunmaktır. 1982 Anayasası’nın kabulünden itibaren Türkiye’de uygulanan hükümet sisteminin nitelendirilmesine dair birçok kavram kullanılmış ve sistemin saf bir parlamenter sistemden ayrılan ya da parlamenter sistem kurgusuna tam olarak uymayan yönlerine dikkat çekilerek birçok farklı isimlendirme önerilmiştir. 2007 öncesinde dahi kurulan sistem aksak ya da bozuk bir parlamenter sistem olarak isimlendirilmiştir.⁶² Özellikle 2007 sonrasında Cum-

⁵⁸ Aaron Belkin, “Court Expansion and the Restoration of Democracy: The Case for Constitutional Hardball”, *Pepperdine Law Review*, 2019, C. 19.S. 1, s. 38.

⁵⁹ Fishkin - Pozen, 2019, “Evaluating Constitutional Hardball: Two Fallacies and a Research Agenda”, s. 171.

⁶⁰ Belkin, “Court Expansion”, s. 37.

⁶¹ A.g.e., s. 50.

⁶² Nur Uluşahin, “Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Siyasal Sistemimize Etkileri: Türkiye’de Hükümet Sisteminin Geçirdiği Dönüşüm ve Geleceğe Yönelik Beklentiler”, *Yeni Türkiye Dergisi*, 2013, S. 51, s. 325.

hurbaşkanının halk tarafından seçilmeye başlamasıyla ortaya çıkan çift meşruluk⁶³ hükümet sistemi üzerine tartışmalar daha da hızlanmıştır. Bununla beraber 1982 Anayasası 2017 değişikliklerine kadar bakanlar kurulu ve başbakanın ancak yasama organının güvenine sahip olduğu sürece görevde kalmasını kabul ettiği için, sistem nasıl nitelenirse nitelensin, rasyonelleştirilmiş parlamentarizmin hükümetin kurulmasını kolaylaştırmayı ve kurulmuş hükümetlerin ömrünü uzatmayı amaçlayan araçlarını korumuştur.

Parlamente sistemlerde yürütme organının yasama organına bağlı olması hükümetlerin istikrarsızlaşmasına ve etkin olmamasına neden olabilmektedir.⁶⁴ İngiltere'de disiplinli çift partili siyasi hayat istisnalar dışında istikrarlı hükümetler yaratmıştır.⁶⁵ Özellikle parlamentoda çok sayıda siyasi partinin etkin biçimde temsil edildiği ülkelerde parlamente sistem iki partili sisteme sahip İngiliz örneğinden çok daha farklı çalışmaktadır. Özellikle II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve Fransa'da yaşanan tecrübeler hükümete istikrar ve etkinlik kazandırmaya yönelik araçların anayasa kurallarına dönüşmesini zorunlu kılmış ve Avrupa'da rasyonelleştirilmiş parlamentarizm yaygınlaşmıştır.⁶⁶ Parlamente sistemin anavatanı olan İngiltere'deki koşulları taşımayan ülkelerdeki parlamente sistemler bu yöntemlerle güçlendirilmekte ve düzeltilmektedir.⁶⁷ Rasyonelleştirilmiş parlamentarizm, parlamentoya hız kazandırmak⁶⁸ ve sağlam çoğunluklara dayanmayan hükümetlerin yaşamasını sağlamayı amaçlamaktadır.⁶⁹ Rasyonelleştirilmiş parlamentarizmde bir anlamda siyasetin hukukileşmesi söz konusudur.⁷⁰

⁶³ Uluşahin, s. 328.

⁶⁴ Ceren Doğru, "Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm", Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2017 s. 37.

⁶⁵ Ömer Anayurt, *Anayasa Hukuku: Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar)*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 387.

⁶⁶ İbrahim Kaboğlu, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2021, 16. Baskı, s. 156.

⁶⁷ Anayurt, 2021, s. 388; Süheyl Batum - Didem Yılmaz - Serkan Köybaşı, *Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Genel Esaslar*, Oniki Levha Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2021, 1. Baskı, s. 451.

⁶⁸ Anayurt, 2021, s. 389.

⁶⁹ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2020, 2. Baskı, 2. Cilt s. 692.

⁷⁰ Erdoğan Teziç, *Anayasa Hukuku*, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2021, 25. Baskı, s. 525.

Rasyonelleştirilmiş parlamentarizmin temel hedeflerinden birisi hükümet ömrünü uzatmak, azınlık hükümetlerinin varlıklarına izin vermektir.⁷¹ Bunun için anayasalarda hükümetlerin kurulmasını kolaylaştıracak ve yıkılmasını zorlaştıracak kurallara yer verilir. Örneğin 2018 öncesinde hükümetin kurulmasında toplantıya katılanların salt çoğunluğunun güven bildirmesini yeterli gören 1982 Anayasası, hükümetin düşürülmesini zorlaştırmak için görev sırasında üye tam sayısının salt çoğunluğunun güvensizlik oyu vermesini aramaktaydı.⁷² Mutlak olmasa da nispi bir çoğunluğa sahip bir hükümet bile rasyonelleştirilmiş parlamentarizmin araçları sayesinde istikrar sağlayabilir.⁷³

Parlamento hayatının da yazılı hukuk kurallarıyla düzenlenmesi ve bir parlamento hukukunun doğması da rasyonelleşmiş parlamentarizm ile bağlantılıdır.⁷⁴ Parlamentonun etkin çalışmasını sağlayacak kurallar rasyonelleştirilmiş parlamentarizmin temel araçlarından birisidir.⁷⁵ Parlametoda her ne kadar sayıca azınlıkta olsalar da muhalefetin hukukun sağladığı tüm araçları sonuna kadar kullanarak yasama organının faaliyetlerini yavaşlatmaya ve engellemeye çalışmalarına obstrüksiyon adı verilir. Rasyonelleştirilmiş parlamentarizm obstrüksiyon ile mücadeleyi de gerektirir. Yasa yapma alanında giyotin ve kanguru yöntemleri kullanılırken,⁷⁶ özellikle seçim işlerinde kademeli olarak azalan karar alma çoğunlukları ve karar almaya teşvik edici sonuçlar kullanılır. Bazı kararların alınamaması durumunda ise otomatik fesih mekanizmasına yer verilir.⁷⁷

1982 Anayasası da 2017 değişikliklerine kadar bu araçlara yer veren anayasalardan birisidir.⁷⁸ Hatta 1982 Anayasası'nın temel özelliklerinden birisi 1961 Anayasası döneminde ortaya çıkan tikanıklıkları giderici önlemlere sahip olması,⁷⁹ rasyonelleştirilmiş parlamentarizme yönelmesidir.⁸⁰ 1961-1980 döneminde

---

⁷¹ Anayurt, 2021, s. 390.

⁷² Gözler, 2020, i, s. 695.

⁷³ A.g.e., s. 702.

⁷⁴ Teziç, 2021, s. 526.

⁷⁵ Anayurt, s. 394.

⁷⁶ Doğru, "Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm", s. 63.

⁷⁷ Anayurt, 2021, s. 395.

⁷⁸ Doğru, "Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm", s. 38; Kaboğlu, 2021, s. 156; Yavuz Atar, *Türk Anayasa Hukuku*, 14. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 56; Hasan Tahsin Fendoğlu, *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020, s. 530.

⁷⁹ Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 21. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021, s. 62; Hasan Tunç, *Türk Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2019, s. 47.

⁸⁰ Özbudun, 2021, s. 64.

parlamentoda yaşanan tikanlıkları aşmak amacıyla rasyonelleştirilmiş parlamentarizm tercih edilmiştir. İlginçtir ki bu tercihe neden olan olaylardan bir tanesi gene bir Cumhurbaşkanlığı seçimidir. 22 Mart 1980'den 12 Eylül 1980 tarihine kadar TBMM Cumhurbaşkanı seçimlerini sonuçlandıramamıştır.⁸¹

III. TÜRKİYE'DEN İKİ ÖRNEK

ABD'de ortaya atılan anayasal zorlama kavramı ile açıklanabilecek örnekler elbette ülkemizde de mevcuttur. Tüm gözlemciler kaçınılmaz biçimde benimsedikleri siyasi bakış açısının etkisinde kalarak farklı davranışları anayasal zorlama olarak niteleyecekler ya da yukarıda örneğini gördüğümüz üzere karşılıklı iki anayasal zorlamanın birbirine denk olmadığını iddia edebileceklerdir.

Biz çalışmamızda anayasal zorlamanın genel kabul göreceğine inandığımız iki örneğine değinmek istiyoruz. Bunlardan ilki 2007 yılında yaşanan ve erken seçim sayesinde aşılacak cumhurbaşkanlığı seçimi tartışması diğeri ise 7 Haziran 2015 seçimlerinden sonra azınlık hükümetinin kurulması ve yaşaması mümkünken, hükümet kurulması tercih edilmeyerek Cumhurbaşkanı tarafından seçimlerin yenilenmesi kararı alınmasıdır. Her iki örnekte de hükümet istikrarı sağlanması ve parlamentoda doğacak tikanlıkları engellemesi gereken kurallar tam ters amaçla kullanılmış ve 1982 Anayasası'nın kurmuş olduğu hükümet sisteminin rasyonelleştirilmiş parlamentarizme dayandığı kabulüne aykırı davranılmıştır.

A. 2007 Cumhurbaşkanlığı Seçimi

2007 yılında Ahmet Necdet Sezer'in görev süresinin sona ermesi üzerine yapılacak olan cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında parlamento, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekillerinin toplantılara katılmaması nedeniyle⁸² seçim işlemi tamamlayamamıştır. CHP, 2007 değişiklikleri öncesinde Cumhurbaşkanının ilk turda seçilmesi için gerekli olan üye tamsayısının üçte ikisi çoğunluğun TBMM Genel Kurulunda bulunmadığı durumlarda toplantı yeter sayısının da sağlanmamış olacağı ve bu nedenle ilk tur seçimlerin yapılamayacağı iddiasına dayanmıştır.⁸³ Söz konusu cumhurbaşkanlığı seçimi birçok anayasal tartışmanın fitilini ateşlemiş ve çok sayıda akademik eserin konusunu oluşturmuştur. Biz

⁸¹ Hasan Tunç - Faruk Bilir - Bülent Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009, s. 151.

⁸² Kemal Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, 4. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2021, s. 837.

⁸³ Kemal Gözler, "Hukukun Siyasetle İmtihani-2", 2019, <https://www.anayasa.gen.tr/ysk-imtihan.htm>, (07.03.2021).

buradan itibaren kısaca “367 krizi” olarak anacağımız gelişmeleri yukarıda anayasal çizdiğimiz anayasal zorlama penceresinden inceleyeceğiz.

1982 Anayasası’nın 102. maddesinin ilk halinin amacı en azından üçüncü turda salt çoğunlukla Cumhurbaşkanı seçilmesini sağlamaktır.⁸⁴ Cumhurbaşkanlığı seçiminin tamamlanamaması halinde ise Anayasa otomatik fesih öngörmekteydi.⁸⁵ Bu hüküm 1961 Anayasası döneminde ortaya çıkan bir krizi engellemeyi amaçlamaktaydı. Seçimlerin yenilenmesi ise başvurulma ihtimali çok düşük bir son çareydi.

1982 Anayasası daha kolay daha hızlı karar alan bir parlamento kurmayı amaçlamıştır. 2007 yılına kadar da sonrasında da Anayasa’nın bu özelliği genel kabul görmüştür. Anayasa’nın 96. maddesinin ilk halinin de başka bir biçimde yani Anayasa Mahkemesi’nin (AYM) ve dönemin muhalefet partilerinin dayandığı biçimde yorumlanması söz konusu olmamıştır.⁸⁶ 2007 yılında CHP’nin ve sonrasında AYM’nin dayanmış olduğu yorum, parlamentonun üye tam sayısının üçte ikisi ile toplanmadığı müddetçe Cumhurbaşkanı seçmesini imkânsız hale getirmektedir. Bu çalışmadan çok daha önce de 2007 yılında ortaya çıkan krizin “*ya-pay bir zorlama*” olduğu ve “*tüzeyi zorlayanların*” eseri olduğu belirtilmiştir.⁸⁷

367 krizi yukarıda vermiş olduğumuz anayasal zorlama tanımına tam olarak uymaktadır. Dönemin ana muhalefet partisi olan CHP yerleşmiş ve sorgulanmamış olan bir anayasa yorumunu kabul etmemektedir. Çatışma 1982 Anayasası’nın yarattığı klasik parlamenter sisteme kıyasla oldukça güçlü olan Cumhurbaşkanlığı makamının seçimine ilişkindir ve CHP’nin en azından genel başkanı bu seçimi bir ölüm kalım meselesi olarak algılamaktadır.⁸⁸ Yaşanan gelişmeleri basit bir tartışma yerine bir “ideoloji kavgası” olarak nitelemek oldukça isabetlidir.⁸⁹

⁸⁴ Mümtaz Soysal, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 7. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987, s. 321; Ergun Özbudun, *Türk Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005, s. 63, 308.

⁸⁵ Osman Korkut Kanadoğlu - Ahmet Mert Duygun, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 2. Baskı, Oniki Levha Yayıncılık A.Ş., İstanbul, s. 302.

⁸⁶ Kemal Gözler, “Hukukun Siyasetle İmtihani: Kim Sınıfta Kaldı?”, *Türkiye Günlüğü*, 2007, S. 89, s. 8, 10.

⁸⁷ Eroğul, “Cumhurbaşkanı Seçimi”, s. 168.

⁸⁸ Sami Selçuk, “Ardışık Hukuk Yanılgılarının Tarihe Not Düşen Örneği: AYM’nin 367 Kararı”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan* içinde, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, 2. Cilt, s. 582.

⁸⁹ Ece Göztepe, “Muhakeme Etmek ya da Karar Vermek: Anayasa Mahkemesi’nin ‘367 Kararı’ için Kavramsal Bir Çerçeve Denemesi”, *Prof. Dr. Ergun Özbudun’a Armağan* içinde, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, 2. Cilt, s. 339.

Ana muhalefet partisi tarafından kullanılan anayasal zorlama kendisi de birçok tartışmaya konu olacak bir AYM kararının gerekçesi haline gelmiştir.⁹⁰ Bu anayasal zorlama tanımında yer verilen savunulabilir bir anayasal iddianın da gerçekleştiğini göstermektedir. CHP'nin anayasal zorlamasında dayandığı yorum isabetli olmasa da en azından tartışılabilir, hatta Türk anayasa yazınının önemli isimleri tarafından kabul görmüştür.⁹¹

2007 yılında ciddi bir krize neden olan, hatta Anayasa Mahkemesinin meşruiyetini dahi tartışmaya açan,⁹² bu anayasal zorlama yukarıda değindiğimiz gibi bir tepkiye neden olmuş⁹³ nihayetinde aynı yıl yapılan ve kendisi de tartışma yaratan bir anayasa değişikliği⁹⁴ ile aşılabılmıştır.

B. 2015 Milletvekili Genel Seçimleri

Parlamentar sistemlerde milletvekili genel seçimleri sonucunda eğer hiçbir parti tek başına çoğunluğu sağlayamadıysa ve bir koalisyon hükümeti kurulacaksa devlet başkanı partiler arası görüşmeleri takiben koalisyon hükümetinin lideri olacak kişiyi başbakan olarak atayacaktır.⁹⁵ Hükümetin güvenoyu alamaması halinde ise tarafsız bir hakem olan Cumhurbaşkanı'nca seçimlerin yenilenmesine karar verilecektir.⁹⁶ 1982 Anayasası'nın ilk halinde yer alan 116. madde işte bu doğrultuda bir hükümet krizinin varlığı halinde seçimlerin yenilenmesine izin vermektedir.⁹⁷ 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğinin ardından Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçilmesi kabul edilmiş olsa da Anayasa'nın "Nitelikleri ve Tarafsızlığı" kenar başlıklı 101. maddesi 1982-2017 yılları arasında Cumhurbaşkanı'nın siyasi parti üyesi olamayacağı kuralını getirmekte ve 103. maddede yer alan yemin metni ise halen Cumhurbaşkanı'nın görevini tarafsızlıkla yerine getireceğini göstermektedir. Dolayısıyla 2007 yılında yapılan

⁹⁰ Kararın detaylı bir incelemesi için bk. A.g.e., s. 342.

⁹¹ Bir liste için bkz. Eroğul, 2007, s. 170.

⁹² Göztepe, "Muhakeme Etmek", s. 340.

⁹³ Eroğul, "Cumhurbaşkanı Seçimi" s. 180; Kanadoğlu - Duygun, 2021, s. 314.

⁹⁴ Detaylı bir inceleme için bkz. Erdal Onar, "1982 Anayasasının 2007 Yılında 5678 Sayılı Kanunla Değiştirilmesi Süreci Üzerine Düşünceler", *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan* içinde, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, 2. Cilt.

⁹⁵ Attila Özer, *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017, s. 160.

⁹⁶ Abdurrahman Eren, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021, s. 863.

⁹⁷ Kanadoğlu - Duygun, 2021, s. 302.

değişikliğin Cumhurbaşkanı'nın seçimleri yenileme yetkisi üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır. Cumhurbaşkanı 2007 sonrasında doğrudan demokratik meşruiyete sahip olmuştur ancak seçimlerin yenilenmesi konusundaki yetkisi 2017 yılına kadar bağlı bir yetkidir ve ancak gerçekten 116. maddede yer alan şartlar oluştuysa kullanılabilir.

7 Haziran 2015 yılında gerçekleştirilen 25. dönem milletvekili genel seçimleri sonucunda TBMM'de hiçbir siyasi parti tek başına çoğunluğu sağlayamamış, Cumhurbaşkanı tarafından görevdeki hükümetin Başbakanı ve seçimlerden birinci parti olarak çıkan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin genel başkanı Ahmet Davutoğlu hükümet kurmak için görevlendirilmiştir. Hükümeti kurma ihtimali en yüksek olan aday olması nedeniyle bu görevlendirme parlamenter sistemin teamüllerine uygundur.⁹⁸ Bununla beraber Ahmet Davutoğlu tarafından hükümet kurulup güvenoyuna sunulmamıştır. 1982 Anayasası'nın 2017 değişiklikleri öncesindeki 116. maddesi uyarınca kırk beş gün içinde yeni hükümetin kurulamamış olması gerekçesi ile Cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir.

Anayasa'nın ilk halinde yer alan 116. maddenin amacı hükümetlerin kurulmasını teşvik etmektir.⁹⁹ Hükümete güvenoyu vermemekte direnen parlamento aynı zamanda kendi görev süresini kısaltmakta, milletvekilleri sandalyelerini riske atmaktadır.¹⁰⁰ Klasik parlamenter sistemlerde fesih yetkisi hükümete güvenoyu almaması üzerine kullanılabilir.¹⁰¹

25. Dönem milletvekili seçimlerini takiben Ahmet Davutoğlu tarafından gerçekleştirilen koalisyon görüşmelerinin sonuç vermeyeceğinin anlaşılması üzerine azınlık hükümeti de güven oylamasına sunulmamış ve doğrudan seçimlerin yenilenmesi kararı verilmiştir. Yürütme organı anayasal zorlama ile 25. dönem milletvekili seçimlerinden sonra, azınlık hükümetinin görevde kalmasının büyük bir ihtimal olmasına rağmen, güven oylaması yapılmasını engellemiştir. Benzer bir fesih daha önce Almanya'da yaşanmış, milletvekillerinin kendi partilerinin istediği güven oylamasında güvensizlik oyu kullanmasıyla "zoraki" bir feshin yolu açılmıştır.¹⁰²

⁹⁸ Teziç, 2021, s. 513.

⁹⁹ Bülent Tanör - Necmi Yüzbaşıoğlu, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 20. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2020, s. 370.

¹⁰⁰ 25. Dönem milletvekillerinin bir kısmı seçimlerin yenilenmesi nedeniyle mağdur olduklarını iddia etmiştir. <https://bit.ly/353Tp3l>, (07.03.2022).

¹⁰¹ Tanör - Yüzbaşıoğlu, 2020, s. 367.

¹⁰² Teziç, 2021, s. 527.

Olay tarihinde görevdeki yürütme organının iki kanadını oluşturan Cumhurbaşkanlığı Adalet ve Kalkınma Partisi'nin eski genel başkanı Başbakan ise 2002 yılından bu yana tek başına iktidarda olan Adalet ve Kalkınma Partisi'nin görevdeki genel başkanıdır. Anayasamızın 2017 değişikliklerinden önceki 109. ve 110. maddeleri uyarınca hükümet başbakan tarafından bakanlar kurulu listesinin Cumhurbaşkanına sunulması ve onaylanması neticesinde kurulmuş olmaktadır,¹⁰³ kurulmuş olan bir hükümet için güvenoyu aranmaktadır. Hükümetin güvenoyundan önce kurulmuş sayılması 1982 Anayasası'nın kabul tercih ettiği rasyonelleştirilmiş parlamentarizmin araçlarından birisidir.¹⁰⁴ Rasyonelleştirilmiş parlamentarizmin gereği olarak kurulan hükümetin güvenoyu alması 1982 Anayasası'nın ilk halinin 109. ve 110. maddeleri ile kolaylaştırılmıştır. Parlamantonun hükümeti düşürmesi için üye tam sayısının salt çoğunluğuna yani 276 oya¹⁰⁵ ihtiyaç vardır. 7 Haziran 2015 milletvekili seçim sonuçlarına göreyse bu sayı ancak AKP dışındaki tüm partilerin hükümeti düşürmekte anlaşması halinde mümkündür. AKP tek başına hükümet kurmasını garantileyecek sayıdan sadece 19 eksik sandalyeye sahiptir.¹⁰⁶ Buna karşın Ahmet Davutoğlu azınlık hükümeti kurmamıştır. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ise Anayasa'nın tanıdığı 45 günlük sürenin tamamını AKP genel başkanına kullandırarak bu süreci mümkün kılmıştır.¹⁰⁷ 7 Haziran 2015 seçimleri sonrasında yaşanan bu gelişmeler 1982 Anayasası'nın rasyonelleştirilmiş parlamentarizmi benimsediği kabulüyle doğrudan çatışma içindedir. Anayasa'nın hükümleri ve bu hükümlere o tarihe kadar verilen yorum hükümet kurulmasının kolaylaştırıldığı yönündedir. Buna karşın yürütme organı Anayasa'nın son çare olarak gördüğü seçimlerin yenilenmesi silahına başvurmuştur. Hükümet kurulmayarak seçimlerin yenilenmesinin ardında yatan gerekçenin anayasa değişikliğini mümkün kılacak bir çoğunluk yakalamak olduğu da iddia edilmiştir.¹⁰⁸

¹⁰³ Tunç - Bilir - Yavuz, 2009, s. 185.

¹⁰⁴ Kemal Gözler, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 2. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2020, 2. Cilt, s. 692.

¹⁰⁵ Doğru, "Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm", s. 48.

¹⁰⁶ <https://bit.ly/3tc9g7K>, (07.03.2021).

¹⁰⁷ Tanör - Yüzbaşıoğlu, 2020, s. 371 dn. 37.

¹⁰⁸ Edip Asaf Bekaroğlu, "Giriş: 7 Haziran 2015: Araftaki Seçimler", *Türkiye'de Siyasal Partiler ve Seçim Kampanyaları: Araftaki Seçim -7 Haziran 2015-* içinde, Vadi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 11.

SONUÇ

Ne kadar sade ve anlaşılır bir dille kaleme alınmış olursa olsun tüm kurallar yorumlanmaya muhtaçtırlar. Ne kadar detaylı olurlarsa olsunlar hukuk kuralları ortaya çıkması mümkün tüm davranışları tek tek sayamazlar ve zorunlu olarak teamüllerle doldurulacak boşluklar oluşur. Anayasalar da bu genellemelerden istisna değildir. Hele ki ABD Anayasası gibi üçüncü yüzyıldaki çerçeve bir anayasa söz konusu olunca yorumların metinle bağları zayıflar, teamüller çoğalır ve güçlenir. Yukarıda da işaret ettiğimiz üzere bu anayasal zorlamanın kullanılabilceği alanların genişlemesine neden olur.

Detaylı bir anayasa olan 1982 Anayasası ve ülkemizin maddi anlamda anayasasını oluşturan diğer kanunlar hukuk boşluklarını büyük ölçüde azalttıkları için teamüller ülkemiz anayasa hukukunda ABD'ye kıyasla çok daha küçük bir yer tutmaktadır. Bu nedenle anayasal zorlamanın teamüllerin terkedilmesi biçiminde ortaya çıkması oldukça güçtür. Bununla beraber anayasa hükümlerinin yorumları söz konusu olduğunda ülkemiz ile ABD arasındaki fark bu derece belirgin olmayacak ve anayasal zorlamanın yerleşik yorumlara aykırı davranışlar şeklinde doğması mümkün olacaktır.

Çalışmamızda yer verdiğimiz iki örnekte de 1982 Anayasası'nın 2017 öncesinde kabul ettiği rasyonelleştirilmiş parlamentarizme aykırı davranışlar anayasal zorlama oluşturmaktadır. 2007 örneğinde Anayasa hükümleri hem muhalefet hem de Anayasa Mahkemesi tarafından parlamentonun çalışmasını engelleyecek biçimde yorumlanmış, 2015'te ise parlamento seçimleri azınlık hükümeti dâhil tüm hükümet kurma seçenekleri denenmeden milletvekili seçimleri yenilenmiştir.

İki örnek de ülkemizin anayasal sisteminde dönüşüm yaşandığı anlara rastlamıştır. Bu yönleriyle de Tushnet'in sunduğu tanıma uymaktadırlar. 2007 sonrasında parlamenter sistemden kopma başlamış, 2015 sonrasında ise başkanlık sistemine geçilmiştir.

Ele aldığımız örnekler şu an için uygulanma alanı bulmamakta olan rasyonelleştirilmiş parlamentarizme dairdir. Giriş kısmında açıkladığımız üzere geriye dönük biçimde, tartışmanın sıcaklığından uzakta ve etki ve sonuçlarını kapsayan değerlendirme yapma imkânı sunmaları bu örnekleri seçmemize neden olmuştur. Bu örnekler belirli bir amaca yönelik, diğer anayasa hükümlerine kıyasla daha mekanik ve yorum seçenekleri daha kısıtlı anayasa maddelerinin dahi anayasal zorlamaya izin verdiğini göstermiştir. Kanımızca sadece hukuki

araçlar kullanılarak anayasal zorlamanın engellenmesi mümkün değildir. Elbette hukuk boşlukları azaldıkça anayasal zorlama seçenekleri azalacak ama tamamen yok olmayacaktır.

Başkanlık sisteminin getirmiş olduğu sert kuvvetler ayrılığı anayasal zorlamaya neden olabilecek tartışma ve çatışma sahalarını arttırmaktadır. Normal takviminde olması halinde 2023 yılının Haziran ayında yapılacak seçimler sonrasında bölünmüş iktidarın ortaya çıkması halinde ise anayasal zorlama tehlikesi daha da büyüyecektir. Anayasal zorlamanın ABD örneğinde, birbirine Türkiye'ye kıyasla yakın siyasi görüşler arasında yarattığı gerilim Türkiye'de çok daha fazla olacaktır.

Kanımızca yöneleceği amaç ne olursa olsun anayasal zorlama, demokratik anayasal sistemi daha çatışmacı bir geleneğe kaydırma potansiyeli taşıdığı için en azından Türkiye özelinde kullanılmaması gereken bir araçtır.

KAYNAKÇA

- ANAYURT, Ömer, *Anayasa Hukuku: Genel Kısım (Temel İlkeler, Kavram ve Kurumlar)*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- ATAR, Yavuz, *Türk Anayasa Hukuku*, 14. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- BALKIN, Jack M, "Constitutional Crisis and Constitutional Rot", *Maryland Law Review*, 2017, C. 77, ss. 147-160.
- BALKIN, "Constitutional Hardball and Constitutional Crises", *Quinnipiac Law Review*, 2008, C. 26, ss. 579-598.
- BATUM, Süheyl - YILMAZ, Didem - KÖYBAŞI, Serkan, *Anayasa Hukuku Temel Kavramlar ve Genel Esaslar*, 1. Baskı, Oniki Levha Yayıncılık A.Ş., İstanbul, 2021.
- BEKAROĞLU, Edip Asaf, "Giriş: 7 Haziran 2015: Araftaki Seçimler", *Türkiye'de Siyasi Partiler ve Seçim Kampanyaları: Araftaki Seçim -7 Haziran 2015-* İçinde, Vadi Yayınları, İstanbul, 2015.
- BELKİN, Aaron, "Court Expansion and the Restoration of Democracy: The Case for Constitutional Hardball", *Pepperdine Law Review*, 2019, C. 19, S. 1, ss. 19-50.
- BERNSTEİN, David E, "Constitutional Hardball Yes, Asymmetric Not So Much", *Columbia Law Review*, 2018, C. 118, S. 8, ss. 207-233.
- CAREY, John - SHUGART, Matthew "Calling Out the Tank sor Filling Out the Forms?", *Executive Decree Authority*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998, ss. 1-29.
- DOĞRU, Ceren, "Rasyonelleştirilmiş Parlamentarizm", Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) 2017.
- EREN, Abdurrahman, *Anayasa Hukuku Dersleri*, 3. Baskı, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2021.
- EROĞUL, Cem, "2007 Cumhurbaşkanı Seçimi Bunalımından Çıkarılabilecek Dersler", *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 2007, C. 63, S. 3, ss. 167-181.
- FENDOĞLU, Hasan Tahsin, *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2020.
- FİŞKİN, Joseph - POZEN, David E, "Asymmetric Constitutional Hardball", *Columbia Law Review*, 2018, C. 118, S. 3, ss. 915-982.
- FİŞKİN - POZEN, "Evaluating Constitutional Hardball: Two Fallacies and a Research Agenda", *Columbia Law Review Online*, 2019, C. 119, ss. 158-172.
- GÖZLER, Kemal, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 1. Cilt, 2. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2020,
- GÖZLER, *Anayasa Hukukunun Genel Teorisi*, 2. Baskı, 2. Cilt, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2020.
- GÖZLER, "Hukukun Siyasetle İmtihani: Kim Sınıfta Kaldı?", *Türkiye Günlüğü*, 2007, S. 89, ss. 5-15.

- GÖZLER, *Türk Anayasa Hukuku*, 4. Baskı, Ekin Basın Yayın Dağıtım, Bursa, 2021.
- GÖZTEPE, Ece, "Muhakeme Etmek ya da Karar Vermek: Anayasa Mahkemesi'nin '367 Kararı' İçin Kavramsal Bir Çerçeve Denemesi", *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan* İçinde, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, 2. Cilt, ss. 339-360.
- KABOĞLU, İbrahim, *Anayasa Hukuku Dersleri (Genel Esaslar)*, 16. Baskı, Legal Yayıncılık, İstanbul, 2021.
- KANADOĞLU, Osman Korkut - DUYGUN Ahmet Mert, *Anayasa Hukukunun Genel Esasları*, 2. Baskı, Oniki Levha Yayıncılık A.Ş., İstanbul.
- ONAR, Erdal, "1982 Anayasasının 2007 Yılında 5678 Sayılı Kanunla Değiştirilmesi Süreci Üzerine Düşünceler", *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan* İçinde, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, 2. Cilt, ss. 487-546.
- ÖZBUDUN, Ergun, *Türk Anayasa Hukuku*, 21. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2021.
- ÖZBUDUN, *Türk Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2005.
- ÖZER, Attila, *Anayasa Hukuku*, 8. Baskı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017.
- POSNER, Eric A. - VERMEULE, Adrian, "Constitutional Showdowns", *University of Pennsylvania Law Review*, 2007, C. 156, ss. 991-1048.
- POZEN, David E, "Hardball And/As Anti-Hardball", *New York University Journal of Legislation and Public Policy*, C. 21, ss. 948-955.
- SELÇUK, Sami, "Ardışık Hukuk Yanılgılarının Tarihe Not Düşen Örneği: AYM'nin 367 Kararı", *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan* İçinde, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, 2. Cilt, ss. 579-635.
- SHUGERMAN, Jed Handelsman, "Hardball vs. Beanball", *Columbia Law Review*, 2019, C. 119, S. 3, ss. 85-122.
- SOYSAL, Mümtaz, *100 Soruda Anayasanın Anlamı*, 7. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987.
- TANÖR, Bülent - YÜZBAŞIOĞLU, Necmi, *1982 Anayasasına Göre Türk Anayasa Hukuku*, 20. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2020.
- TEZİÇ, Erdoğan, *Anayasa Hukuku*, 25. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 2021.
- TUNÇ, Hasan, *Türk Anayasa Hukuku*, 2. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara, 2019.
- TUNÇ, Hasan - BİLİR, Faruk - YAVUZ, Bülent, *Türk Anayasa Hukuku*, Asil Yayın Dağıtım, Ankara, 2009.
- TUSHNET, Mark, "Constitutional Hardball", *The John Marshall Law Review*, 2004, C. 37, S. 2, ss. 523-553.
- ÜLUŞAHİN, Nur, "Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Siyasal Sistemimize Etkileri: Türkiye'de Hükümet Sisteminin Geçirdiği Dönüşüm ve Geleceğe Yönelik Beklentiler", *Yeni Türkiye Dergisi*, S. 51, 2013, ss. 319-332.

Elektronik Kaynaklar

GÖZLER Kemal, “Hukukun Siyasetle İmtihanı-2”, 2019, <https://www.anayasa.gen.tr/ysk-imtihan.htm>, (07.03.2022).

ŞİRİN Tolga, “Türkiye’de Anayasal Çürüme ve Yeni Dördüncü Erk Teorisi: ‘Çürümüş Bir Şey Var Danimarka Krallığında’”, 2021, <https://bit.ly/3phqj2h>, (07.03.2022).

TUSHNET, “Constitutional Hardball”, *Cambridge Handbook of Constitutional Theory* içinde, Cambridge University Press, 2021, Harvard Law School, Public Law & Legal Theory, Research Paper Series, 21-37, Henüz Basılmamış, <http://dx.doi.org/10.2139/Ssrn.3921575>, (07.03.2022).

WOODWARD-BURNS Robinson, “Hardball Republic: Constitutional Hardball During Periods of Ordinary Politics”, 2020, DOI: 10.33774/apsa-2020-z7msj (07.03.2022).